

HRVAŠKA ZUNANJA POLITIKA

Od oblikovanja države do regionalne sile

Povzetek. *Autor obravnava zunanjo politiko Hrvaške v povezanem procesu oblikovanja samostojne države in državnih institucij ter izgradnje zunanjepolitične strategije in diplomatskega aparata ter vzdrževanja rednih povezav na mednarodni ravni. Aktivnost hrvaške zunanje politike je zajeta v okviru treh velikih koncentričnih krogov, ki hkrati tvorijo središče njene zunanje politike, t.j. odnosov s sosedi, iskanja pristopa k Evropi in krepitvi nacionalne varnosti s pomočjo mednarodnih akcij. Autor ugotavlja, da je za Hrvaško kot majhno državo očitno, da si v nekih prihodnjih pogojih ne more zagotoviti varnosti izključno z naslanjanjem na lastne sile. Prav tako ni ustrezno oblikovanje neke varnostne zveze, ki bi bila sestavljena iz dela držav v soseščini, pač pa lahko pomaga samo celovit sistem varnosti, ki ima kontinentalne evropske oblike.*

Ključni pojmi: *nacionalna varnost, majhne države, zunanja politika, odnos do Evrope, Hrvaška, Evropska unija, mednarodni odnosi, regionalna sila.*

V teoriji mednarodnih odnosov pogosto naletimo na mnenja, da majhne države pravzaprav nimajo svoje lastne zunanje politike. Včasih se to pojasnjuje z zunanjepolitično dejavnostjo, ki poteka po liniji: akcija-reakcija, kar menda majhne države avtomatično izključuje iz možnosti, da bi bile samostojne nosilke načrtovanih akcij. Po tem mnenju so lahko samo gole spremljevalke akcij velikih držav v občasni reakciji lastnega profila, ki pa nima nekega večjega mednarodnega pomena.

Drugič je to povezano s trditvijo, da so majhne države pogosto v senci dejavnosti velikih držav ter se obnašajo tako, da ne puščajo vtisa, da gre za samostojno premišljanje zunanjepolitičnega nastopa. Ta je samo odraz obstoječih odnosov med velikimi in majhnimi državami, pri čemer imajo te zadnje samo priložnost, da z neko simbolično gesto potrdijo svojo prisotnost v mednarodni skupnosti. Celo krize, v katerih se znajdejo majhne države, so del velikih zapletov, načrtovanih in izvedenih na ravni velikih držav. Možnost obravnavanja majhnih držav kot objektov je poudarjena kot črta stalnica v njihovem obstoju.

* Dr. Radovan Vukadinović, redni profesor na Fakulteti za politične vede v Zagrebu.

Ali imajo majhne države zunanjo politiko?

Iz takšnih teoretičnih pristopov izhajajo trditve, ki poudarjajo, da bi morale majhne države v svojih pogojno postavljenih zunanje-političnih dejavnostih prvenstveno reševati vprašanja, ki so povezana z njihovim temeljnim obstojem. To predpostavlja naslednje:

- zagotavljanje pristopa na svetovni trg,
- pomoč pri ohranjanju nacionalne varnosti.

Če bi se takšen zožen pogled na zunanjo politiko majhne države poskušal uporabiti za zunanjo politiko Republike Hrvaške, potem bi bilo takoj razvidno, da gre v tem primeru za izrazito netipično stanje oziroma razmere. Zunanja politika Hrvaške je bila od začetka¹ izpeljana kot zavestna, organizirana in politično koherentna dejavnost, ki je bila usmerjena k doseganju široko zastavljenih zunanje-političnih ciljev.

V začetnem procesu ustvarjanja hrvaške države je imela zunanja politika več zapletenih nalog, ki jih je bilo potrebno uresničiti v povezanem procesu oblikovanja države in državnih institucij, izgradnje zunanje politike in zunanje-političnega diplomatskega aparata ter vzdrževanje rednih povezav na mednarodni ravni.

Zaradi vojne, ki je bila vsiljena Hrvaški, in okupacije dela hrvaškega ozemlja, je bila ena od prvih zunanje-političnih nalog vključitev v boj proti srbski agresiji ter osvoboditev lastnega ozemlja. To je zahtevalo vsestransko mednarodno predstavitev in pojasnitev novo nastalega položaja na tleh Hrvaške in bivše Jugoslavije, stalno ponavljanje dejstev, iskanje podpore ter končno dobljenega boja za diplomatsko priznanje Hrvaške in uspešno vključevanje v strukture mednarodne skupnosti. S tem je bil, lahko rečemo, zaključen *state building process* na notranji ravni, medtem ko se je na zunanje-politični ravni odprla možnost, da se po priznanju oblikuje nov vrstni red zunanje-političnih ciljev in akcij ter da se z novimi sredstvi in organiziranimi silami Hrvaško umesti v krog ostalih suverenih držav.

V drugem obdobju je Hrvaška z uporabo svoje prisotnosti v mednarodnih institucijah sprožila akcije za odpravo vojne, osvoboditev svojega ozemlja in njevogo mirno ponovno vključitev v okvir matice domovine. Vse to je potekalo vzporedno s krepitvijo mednarodnih vezi in odnosov, posebej z državami, ki so potrdile svoje prijateljsko stališče do Hrvaške in so postale zaveznice v boju za hrvaško državnost. Postale so prav tako glavni protagonisti mirne rešitve na tleh bivše Jugoslavije.

V tretjem obdobju se je Hrvaška lahko usmerila k razvijanju odnosov s svojimi sosedi in iskanju prvih povezav z evropskimi institucijami. Končno je lahko začela iskati pot za širše razvijanje gospodarskih odnosov s svetom ob hkratni krepitvi svoje nacionalne varnosti.

Ta šestletni proces je v teh treh obdobjih z dinamiko nastopa, vsebino delovanja in rezultati, ki so bili doseženi, potrdil, da gre za dejavno, organizirano in načrtovano politično akcijo, močno usmerjeno k mednarodnim subjektom in

¹ O začetku hrvaške zunanje politike, njenih načelih in ciljih, glej R. Vukadinović (1993, 163-187).

mednarodni skupnosti. Izhajala je iz čvrste opredelitve, da se izgradi samostojna in suverena hrvaška država, ki bo čim prej prekinila vse povezave in odnose s preteklostjo in bivšo državo in ki bo prav s pomočjo zunanje politike vzpostavila svoje mesto in vlogo v mednarodni skupnosti.

Vzporedno s temi akcijami je nastal in se razvijal aparat za vodenje zunanje politike. Brez predhodnih izkušenj na zunanjepolitičnem področju tudi ta naloga ni bila lahka. Zahtevala je dodatne napore pri iskanju kadrov, njihovem usposabljanju in uvajanju v zapleteno mednarodno problematiko.

Ta veliki napor Hrvaške za vstop na mednarodno sceno ni potekal v normalnih, mirnih pogojih, vendar pa je imel pomembne rezultate. Hrvaška je danes enakopravni član mednarodne skupnosti: od OZN² pa do evropskih regionalnih organizacij. S svojo zunanjo politiko ni samo uspešno pojasnjevala svoj položaj v vojni in miru, svoje zahteve in potrebe, pač pa je prav tako ustvarila tudi prijatelje in zaveznike in z njimi iskala pot za preseganje krize.

Od praktično neoboroženega ljudstva, ki se je leta 1990. opredelil za izgradnjo svoje lastne države, preko mukotrpnega procesa izgradnje države v vojnih pogojih, osvobajanja in vzpostavljanja normalnega življenja, je hrvaška zunanja politika v veliki meri prispevala k prehodu od boja za samostojno državo do položaja, v katerem se Hrvaška danes smatra za regionalno silo na področju jugovzhodne Evrope.

Hrvaška zunanja politika v akciji

Aktivnost hrvaške zunanje politike v obdobju normalizacije odnosov na področju bivše Jugoslavije lahko obravnavamo v okviru treh velikih koncentričnih krogov, ki hkrati tvorijo središče zunanje politike:

1. odnosi s sosedi,
2. iskanje pristopa k Evropi
3. krepitev nacionalne varnosti s pomočjo mednarodnih akcij.

1. *Italijanska politika* je razpad Jugoslavije dočakala z neopredeljenim začetnim stališčem. To je takoj omogočilo določenim političnim silam, da so postavila vprašanja, ki so že bila rešena po 2. svetovni vojni. Uradna italijanska politika, ki ni hitela z vzpostavljanjem tesnejših odnosov s Hrvaško, je dala dodatno motivacijo desnici, da je začela postavljati vprašanja revizije Osimskih sporazumov in položaja italijanske manjšine na Hrvaškem. V prid teh stališč so bile izrabljene tudi izjave srbskih nacionalistov, ki so trdili, da je Osimski sporazum z razpadom Jugoslavije izgubil svojo pravno moč in da se ne more prenesti na države naslednice bivše Jugoslavije.

Šele s krepitvijo celotnega hrvaškega položaja in močnejšim zagovarjanjem hrvaških stališč s strani Evropske skupnosti, je tudi italijanska uradna politika zavzela pozitivnejši pristop do Hrvaške. Dosežen je bil sporazum o manjšinah,

² O skoraj vseh vidikih hrvaškega delovanja v OZN, glej zbornik del *Hrvatska I Ujedinjeni narodi (1996)*.

dogovorjena je bila rešitev vprašanja bivše italijanske lastnine, italijanska politika pa je podprla sprejem Hrvaške v Svet Evrope. Hkrati so se znatno razvili kanali trgovine, prometa in turizma. V celotnem uvozu in izvozu Hrvaške v Evropo zavzema Italija eno od vodilnih mest.³ Tako je mogoče v tem trenutku v okviru te dinamike odnosov, ki se povečuje, govoriti o normalnih meddržavnih odnosih, ki niso obremenjeni s problemi.

Za nadaljnje hrvaško približevanje Evropi bo Italija zelo pomembna. Od stopnje bilateralnih odnosov bo odvisna italijanska podpora hrvaškim gospodarskim, političnim in vojaškim željam ob vstopu v Evropo. Država, ki meji na Hrvaško in ki ima tako razvite dvostranske odnose, bo zagotovo imela potrebo, da z argumenti pomaga Hrvaški pri vstopu v evropske institucije in tako še bolj poenostavi možnost medsebojnega komuniciranja.

Zaradi tega mora hrvaška zunanja politika še naprej pozorno razvijati odnose z Italijo in pri tem upoštevati, da je to edina članica Evropske unije na hrvaških mejah, ki ima pri svojem pristopu in oceni dogajanj na Hrvaškem posebne možnosti podajanja čim natančnejše slike.

S Slovenijo ima Hrvaška skupen začetek oblikovanja državnosti in poskus izgradnje konfederacije na tleh bivše Jugoslavije. Potem pa so se poti razšle. JLA se je mirno umaknila iz Slovenije, medtem ko je Hrvaška doživela srski upor in vsiljeno vojno. In medtem, ko je Slovenija iskala pot za približevanje Evropi, se je Hrvaška ukvarjala z ogromnimi težavami vojne, namestitve beguncev, iskanja mednarodne podpore in končnega osvobajanja svojega ozemlja.

V teh različnih razmerah so se izoblikovala tudi različna izhodišča zunanje politike obeh držav. V Sloveniji ponekod hrvaške težave niso bile razumljene na ustrezen način (Bučar 1995, 291-292), s hrvaške strani pa je zapostavljena slovenska vloga v vojnih dneh.

Vendar pa v novih pogojih, ko je tudi hrvaška stran znatno svobodnejša v svojem zunanjepolitičnem nastopanju, dobivata dva problema poseben pomen, zlasti v trenutkih politične konjunktore. Piranski zaliv bi morali, po mnenju Slovenije, razmejiti na nov način, medtem ko hrvaška stran želi obdržati obstoječi režim iz obdobja obstoja dveh republik. Drugo vprašanje se nanaša na devizna sredstva, ki jih dolguje Ljubljanska banka hrvaškim varčevalcem. Slovenska stran meni, da je ta problem povezan z vprašanjem nasledstva bivše jugoslovanske države in da ga ni mogoče obravnavati ločeno. Hrvaški varčevalci pa zahtevajo izplačilo od Ljubljanske banke z uporabo nasprotnega argumenta, da so bila sredstva redno izplačana slovenskim državljanom.

Ne glede na to koliko je mogoče sprožati ta vprašanja v posameznih političnih priložnostih, pa ne smemo pozabiti, da gre za dve enako mladi državi, ki sta v mnogočem povezani in odvisni. V njunem skupnem interesu je izgradnja takšne ravni meddržavnih odnosov, ki bi bili temelj za konstrukcijo, ki ne bi bila podvržena političnim nihanjem in konjunkturam. Približevanje Slovenije Evropi in želja Hrvaške, da gre po tej poti, bo še bolj zahtevala, da se razvijejo dobri odnosi s Slovenijo in po tej poti vstopi v Evropo. Vstop Hrvaške v CEFTO, kjer Slovenija že

³ Okoli 20% trgovske menjave Hrvaške odpade na Italijo.

je, bo mogoče prav tako pomagalo, da se čim hitreje rešijo sporna vprašanja in da se na obeh straneh dojame potreba in pomen dobrih, vsestranskih meddržavnih odnosov.

Bilo bi povsem napačno, če bi na eni ali na drugi strani nastalo prepričanje, da je Slovenija s svojim vstopom v Partnerstvo za mir (Grizold 1996, 29) in pridružitvijo EU postala neke vrste meja do juga. Prav nasprotno, slovensko približevanje Evropi mora biti model za Hrvaško in preko Slovenije mora peljati pot prav takšnega povezovanja z Evropo.

Madžarska je že od začetka hrvaškega iskanja samostojne poti podpirala ta proces. Prvi nakupi orožja za hrvaške borce so bili opravljeni na Madžarskem. Kasneje je preko nje prihajalo orožje in oprema na Hrvaško, hkrati pa je Madžarska poskrbela za veliko število hrvaških beguncev. Odločno se je opredelila za Slovenijo in Hrvaško kot novi samostojni državi, s čemer je madžarska politika v določenem obdobju celo ogrozila položaj svoje manjšine v Vojvodini. Nekatere madžarske izjave o potrebi po oblikovanju protisrbske koalicije držav, so bile izraz takšne madžarske opredelitve, ki se je postopoma vendarle preoblikovala.

S prihodom socialistov na oblast se odnosi s Hrvaško niso spremenili. Madžarska je politično še naprej podpirala hrvaške zahteve po odpravi okupacije hrvaškega ozemlja, podpirala je tudi normalizacijo odnosov na tem področju in svoje ozemlje dala za bazo IFORJA, s čemer se je približevala vključevanju v NATO. Vsestranska povezanost s Hrvaško se stalno razvija in v medsebojnih odnosih ne obstaja niti en problem, ki bi lahko privedlo do nesoglasij.

Vključitev Hrvaške v CEFTO bo še bolj okrepila gospodarsko sodelovanje med tema dvema državama in ponudilo priložnost, da Madžarska s svoje strani podpre hrvaško približevanje Evropi in to kot ena od glavnih srednjeevropskih kandidatk za članstvo v NATU in sčasoma tudi v EU, pri čemer so dobri madžarsko-hrvaški odnosi zagotovilo madžarske podpore. Celó če pride do krepitve madžarsko-jugoslovanskih odnosov ni pričakovati ohladitve v odnosih s Hrvaško. Geografska povezanost, tradicija odnosov, zgodovina, kot tudi podobna civilizacijska dediščina, bodo še naprej predstavljali pomembne temelje za uspešne madžarsko-hrvaške odnose. Ob komplementarnih gospodarskih možnostih bodo ti temelji dobili svojo solidno nadstavbo.

Bosna in Hercegovina je za hrvaško politiko od prvega dne obstoja Hrvaške kot samostojne države eno osrednjih vprašanj. V Bosni in Hercegovini najdemo nekaj parametrov, ki ta del bivše Jugoslavije pretvarjajo v pomembno strateško določilnico nadaljnjega kritičnega razvoja. Z analizo pomena tega področja za hrvaško politiko je mogoče ugotoviti:

- geostrateško povezanost,
- obstoj hrvaškega prebivalstva v Bosni in Hercegovini,
- želje Hrvatov iz Bosne in Hercegovine, da niso obravnavani kot manjšina, ampak da imajo enake pravice kot tudi ostala dva naroda,
- angažiranost Hrvatov v boju proti srbski agresiji in njihova vodilna vloga pri ohranjanju Bosne in Hercegovine.

Če upoštevamo vse to, potem lahko razumemo angažiranost hrvaške politike v Bosni in Hercegovini. Ta je od prvega dne srbske agresije pozivala k skupnemu

boju Hrvatov in Muslimanov, v čemer je videla edino možnost za ohranitev ciljev hrvatskega naroda, toda tudi za izgradnjo Bosne in Hercegovine kot države. Ko je prišlo do konflikta med Hrvati in Muslimani, je bila hrvaška politika tista, ki je takoj podprla ameriško iniciativo za pomiritev, in Washingtonski sporazum, kot priložnost za rešitev življenjskih interesov hrvaškega naroda.

Prav tako je Hrvaška podprla Daytonski sporazum (accord) kot tudi formulo 1-2-3 (ena država Bosna in Hercegovina, dve entiteti: Federacija Muslimanov in Hrvatov in Republika srbska, trije enakopravni narodi). S pomočjo boju Muslimanov, s sprejetjem beguncev ter priznanjem Bosne in Hercegovine - kot prva - je hrvaška politika s praktičnimi potezami pokazala, da ji je do sodelovanja, toda tudi do obstoja Bosne in Hercegovine.

Številne probleme na terenu, kjer je vojna pustila strahotne posledice, bo zelo težko odpraviti. Veliki eksodus prebivalstva je na vseh straneh ustvaril etnično večinske tri celote, v katere je vrnitev v veliki meri otežena. Proces etnifikacije (Vrcan 1996, 94) je v teh skoraj štirih vojnih letih pognal globoke korenine, še težji pa je položaj v tistih sredinah in družinah, ki so imele človeške žrtve. Razbito je medsebojno zaupanje, celo majhni incidenti v odnosih med etničnimi skupinami ustvarjajo možnosti za hiter nastanek konfliktov.

Hrvaški narod v Bosni in Hercegovini, ki je v vojnih dneh izgradil svojo politično, gospodarsko, socialno in vojaško strukturo oblasti in odnosov, Republiko Herceg-Bosno, še naprej vztraja pri enakopravni obravnavi, da ne bi prišel v položaj manjšinskega naroda. Samo v enakem, brez preglasovanja, bi vsi trije narodi lahko delovali skupaj na tem prostoru. To bi bil lahko temelj za nastajanje enotne Bosne in Hercegovine kot skupnosti treh enakopravnih narodov.

Če v tem trenutku opazujemo prihodnost Bosne in Hercegovine, izhajajoč iz Daytonskega sporazuma (accorda) kot tudi postdaytonskega razvoja odnosov, je mogoče postaviti dve možnosti. Eno bi lahko imenovali idealno in optimistično, druga pa bi bila po tej logiki manj idealna in bolj pesimična. Čas bo seveda pokazal, katero od teh dveh možnosti bo mogoče imenovati za stvarno, ali eno od njiju ali pa mešanico iz obeh.

1. Ameriški načrt, v veliki meri utemeljen na politiki *stick and carrot* (palice in korenčka), je zaustavil vojno, načrtal razmejitvene linije, ločil dve entiteti (para države), izpeljal volitve in dobil na njih pričakovane rezultate v duhu etnocentrizma. Če bi se sedaj po postavitvi piramide enotne oblasti (predsedstvo in skupščina Bosne in Hercegovine) začel proces oblikovanja skupnih institucij pod mednarodnim nadzorom, če bi prišlo do močnejšega priliva sredstev in kapitala, ohranitve vojaških sil NATA za dalj časa in določeno postavitve Bosne in Hercegovine pod posebni protektorat mednarodne skupnosti, bi lahko govorili o uspehu. Ta bi moral biti najbolj očiten na gospodarskem področju, s čimer bi bilo rešeno eksistencialno vprašanje prebivalcev Bosne in Hercegovine; politično bi moral voditi k izvedbi dialoga ter postopnem vzpostavljanju zaupanja med tremi narodi. Vse to bi pomagalo tudi k vračanju beguncev na njihove domove na vseh treh straneh Bosne in Hercegovine.

To obdobje uspešne graditve z vojno in sovraštvom razrušene države bi moralo vsekakor trajati vsaj kakih deset let in bi zahtevalo predvsem naslednje:

- politično voljo mednarodne skupnosti; da ostane v Bosni in Hercegovini dalj časa in to pripravljenost potrdi z vojaško prisotnostjo,
- množično investiranje v gospodarsko obnovo in razvoj, da bi nastopile možnosti za vrnitev beguncev in razvijanje prepričanja, da je življenje v Bosni in Hercegovini možno,
- če bi pri tem prišli v takšen položaj, ki se zdi danes skoraj povsem nemogoč, da bi bil življenjski standard v Bosni in Hercegovini višji kot v sosednjih državah, tedaj bi lažje začeli odpravljati tudi vsa sovrašva in nesložnost, nove generacije pa bi si mogoče celo zaželele živeti skupaj.⁴

Tedaj bi se tudi odnosi med Hrvaško in Bosno in Hercegovino lahko razvijali na normalnejši način, šlo bi za dve sosednji državi, ki bi sčasoma lahko našli skupne stične točke, okrog katerih bi se lahko stalno razvijali dobri medsosedski odnosi.

2. Druga možnost je vsekakor mračnejša. Izhaja iz trenutnega stvarnega stanja odnosov na terenu, sovrašva, nezaupanja in nepripravljenosti za izgradnjo enotne, skupne državne skupnosti. Rezultati volitev bodo zacementirali delitev na tri narodne skupnosti in vodili k vse večji organizaciji celotnega življenja v svoji etnični skupnosti. Begunci se ne bodo vračali na svoje bivše domove, ki so sedaj naseljeni z večino nasprotnega naroda, gospodarska pomoč mednarodne skupnosti, ki bi morala biti glavni vzvod skupnega življenja, pa je že zdaj manjša od najavljenih.⁵ Zato lahko pričakujemo, da bo postopoma vse manjša in da zaradi cele vrste razlogov - od gospodarskih do političnih - do kakšnih velikih investicij prav tako ne bo prišlo.

Ob aktivnem delovanju domačih političnih sil se lahko krepijo težnje povezovanja dveh narodov s svojimi matičnimi državami: Jugoslavijo in Hrvaško, medtem ko bi imel tretji priložnost ustvariti svojo lastno državo.⁶

Če bi vse to lahko izpeljali sporazumno, tedaj bi si verjetno tudi mednarodna skupnost oddahnila pod pogojem, da bi bila gotova, da v Sarajevu ne bo prišlo do nastanka nekakšnega fundamentalističnega islamskega središča. Mednarodna skupnost je, s težnjo po hitri rešitvi položaja, pohitela z željo po oblikovanju demokratične države, ne da bi upoštevala odnose in razmerje sil na terenu. Očitno je, da brez deetnifikacije (deetnification) in odstranitve prevladujočih nacionalističnih strategij na tem prostoru ne bo stabilne in demokratične države, prav tako pa tudi ne enotne (skupne).

⁴ Pledoaje za skupno življenje vseh beguncev na svoje domove, kaznovanje vojnih zločincev in odgovornost države Srbije za vojno v Bosni in Hercegovini odločno zahteva -. Sokolović (1996, 157-158).

⁵ O dosedanjih korakih in težavah glej C. Bildt (1996:3-6).

⁶ Najbolj odprti klic za razdelitev Bosne in Hercegovine sta postavila dva ameriška politologa, ki menita, da so prav volitve za predsednika potrdile, da je državo potrebno razdeliti, ker tako želijo njeni prebivalci. Ameriško odločno vztrajanje na ohranitvi Bosne in Hercegovine imenujeta ta dva avtorja opuščanje laissez-faire politike, ki so jo ZDA uporabljale dosedaj in mirno dopustile, da je prišlo do razpada Austro-Ogrske, turškega imperija, Pakistana, Sovjetske zveze, Češko-slovaške, Etopije in Jugoslavije (Mearsheimer, J.; Van Evera, St. 1996,8).

Hrvaška politika se zaveda občutljivosti problema in možnosti, pred katerimi je Bosna in Hercegovina. Obstoj demokratične države, v kateri bi bile pravice vseh narodov enake in v kateri bi ti dve entiteti lahko živeli skupaj na ravni evropskega civilizacijskega življenja, bi bila vsekakor najboljša rešitev. To ne bi zahtevalo novih selitev, razmejevanja in mogoče tudi konfliktov.

V tem zapletenem ravnotežju različnih činiteljev in vplivov, kjer vsaka napačna poteza lahko pripelje do plaza novih obtožb, kritik, pa tudi možnega konflikta, je očitno, da ni vedno lahko uskladiti zahtev hrvaških ljudi v Bosni in Hercegovini z državno politiko Republike Hrvaške. Zlasti zato, ker so tudi stališča Hrvatov iz Hercegovine drugačna od tistih, ki jih zastopajo Hrvati iz osrednje ali severne Bosne.

“Navzlic številnim kritikam, izrečenih Hrvatom v Bosni in Hercegovini, pa tudi hrvaški politiki⁷, ne smemo v nobenem primeru pozabiti, da imajo v Federaciji večino Muslimani in da je od njihovega vedenja v veliki meri odvisno, kako se bodo počutili v njej Hrvati. Če oni pokažejo, da so v Federaciji sposobni razvijati duh enakosti, enakopravnosti in strpnosti, tedaj bi ta model sobivanja lahko vzpostavil Federacijo kot del Bosne in Hercegovine, prav tako pa bi bil to močan primer za drugi del države. V tem primeru bi bila lahko Federacija z usklajenimi notranjimi odnosi tisti del bosansko-hercegovske države, ki bi lahko s Hrvaško gradil vsestranske odnose sodelovanja in prijateljstva, kar bi bil vsekakor pomemben prispevek k stabilnosti in jugovzhodni Evropi.

Z normalizacijo odnosov z *Jugoslavijo* pa nastajajo začetni pogoji za razvoj odnosov, ki bodo najprej izhajali iz dejstva, da gre za dve suvereni državi in da nikakršni modeli panslavizma ali pa bratstva in enotnosti niso temelj za odnose neke posebne vsebine in značaja. Izhajajoč prav iz evropskega modela odnosov med Hrvaško in Srbijo in navkljub vsem težavam, ki jih je povzročila vojna in vojno trpljenje, je potrebno sedaj razvijati odnose, ki bodo utemeljeni, na interesu obeh strani kot kategoriji, ki lahko najhitreje pripelje do celovite normalizacije tako odnosov kot življenja na tem področju.

Dejstvo, da je Hrvaška na poti uresničitve vseh svojih načrtanih ciljev, in da se je Miloševićev režim pokazal kot izgubar v vseh pogledih svojega delovanja, bi bilo lahko izhodišče za hrvaško zunanjo politiko, ki pa vendar ne sme tega vzeti kot dokončno opredeljeno dejstvo. Pripravljena mora biti graditi te odnose premišljeno in stvarno ter pri tem upoštevati pretekle izkušnje ter prav tako tudi prihodnost življenja na tem področju. Pri tem ne sme biti podvržena nobeni evforiji, temveč mora budno spremljati razvoj v Jugoslaviji ter na tej podlagi iskati tiste možnosti, ki obstojajo za sodelovanje, ob tem pa stalno upoštevati poseben značaj dvostranskih odnosov.

Navzlic vzpostavitvi polnih diplomatskih odnosov, medsebojnim priznanjem meja in priznavanjem državne kontinuitete, pa obstajajo nekatera vprašanja odprta. Ta so sedaj vsekakor manj pomembna, vendar pa se lahko v posameznih situacijah ponovno aktivirajo. To so zlasti naslednja vprašanja:

⁷ Hrvaško pogosto obtožujejo za namero prisvajanja Hercegovine in ustvarjanje “Velike Hrvaške” (Larrabee, F.S. 1996,103).

- Vprašanje polotoka Prevlake je za Hrvaško varnostnega in ne teritorialnega pomena. Na tem področju je hrvaška politika pripravljena vzpostaviti takšen sistem demilitarizacije, ki bi zadovoljil obe strani in omogočil komunikacijsko in turistično povezavo Hrvaške in Črne gore, tako da bi v prihodnosti imeli obe strani neposredno korist od takšne rešitve. Vendar pa Miloševićovo igranje s Prevlako vendarle pušča nek dvom okrog prihodnje rešitve, s tem da najbrž pušča to vprašanje odprto, da bi lahko izvajal pritisk.

- Problem Vzhodne Slavonije in njene reintegracije v Hrvaško matico postaja z normalizacijo odnosov in priznanjem meja v celoti hrvaško notranje vprašanje. Težnje srbskega prebivalstva v Vzhodni Slavoniji, ki zahteva podaljšanje mandata UNTAES-a, terja glasovanje vseh prebivalcev na tem ozemlju (ne glede ali so tu živeli 1991. leta ali ne), zavrača uporabo hrvaških zakonov in institucij ter pogojuje prihod Hrvatov na njihove domove, lahko obravnavamo kot poskuse oteževanja reintegracije (Gl. Gen. J. Klein 1996, 30-33). Vse te poteze so povsem gotovo vzpodbujene iz Beograda, Miloševići politiki pa prav tako ustreza, da Vzhodno Slavonijo zadrži kot nekakšno tamponsko območje, v katerem bo poskušal obdržati večje število Srbov ob postavljanju določenih nestvarnih zahtev.

- Vrnitev državljanov ene in druge strani je predvidena v sporazumu o normalizaciji, vendar je očitno, da bo za ta proces potrebno več časa. Hrvaška je s svojimi zakoni pokazala dobro voljo s ponujeno amnestijo. Pripravljena je sprejeti del Srbov, ki so pobegnili iz Krajine, vendar je po vsem, kar se je dogajalo v zadnjih letih, več kot jasno, da so vojne strahote pustile globoke posledice in da to ni tako enostavno preseči. Ob previdnem proučevanju vsakega primera je potrebno ustvarjati pogoje, da se z vrnitvijo ne destabilizirajo razmere na posameznem področju. Zaradi humanitarnih razlogov kot tudi interesov, ki jih kaže mednarodna skupnost, je potrebno to vprašanje vsekakor reševati, toda previdno in postopno, da ne bi z nepreudarnimi potezami ustvarili dodatne težave.

- Vprašanje sukcesije prav tako ostaja tema nadaljnjih razprav, kjer bo Hrvaška, skupaj z ostalimi novimi državami s področja bivše Jugoslavije, zahtevala svoj delež lastnine. Očitno je, da bo tudi to dolgotrajen proces, v katerem bo mogoče izvesti tudi določene kompenzacije, vendar se od tega vprašanja ne sme odstopiti niti sprejeti ponudb, ki bi škodovala hrvaški državi.

Odnosi na vseh ostalih področjih se bodo razvijali postopoma. Zagotovo bo gospodarsko sodelovanje (komunikacije, naftovod, trgovina) zaživelo najprej, tako da bo na tem področju največji interes za vzpostavitev vezi. Na ostalih področjih, posebej na področjih znanosti, kulture in turizma, pa bodo pretekla vojna dogajanja zavirala povezovanje in bo potrebno več časa za vzpostavitev stikov. To ni nikakršna posebnost na tem ozemlju, to je rezultat stanja odnosov po konfliktu, v katerem se zaupanje gradi postopoma in počasi, ob stalni nevarnosti, da bo nek manjši incident zaustavil ali zavrnil celoten proces.

Hrvaška zunanja politika mora na tem občutljivem področju pozorno graditi dvostranske odnose, prav tako pa mora svetu čim natančneje prikazati obstoječe stanje. Mednarodna skupnost želi videti čim hitrejši konec konflikta, pa tudi odpravo posledic konflikta. Ob natančni predstavitvi stanja, opozarjanju na vlogo, ki sta ju imeli Hrvaška in Jugoslavija, kot tudi imenovanju glavnega krivca, mora

hrvaška zunanja politika pokazati potrpljenje tako v pojasnjevanju preteklosti kot tudi pojasnjevanju sedanjega stanja odnosov. Hrvaška ne sme biti zaviralec vzpostavljanja hitrejših družbenih odnosov, vendar mora biti pazljiva in hkrati stalno upoštevati nacionalne interese hrvaške države, ki je ni bilo tako lahko izgraditi.

Približevanje Evropi

Praktično so vse hrvaške politične stranke, ki so nastopile na prvih demokratičnih volitvah 1990. leta, imele v svojem programu približevanje in vstop Hrvaške v Evropo. V tem so videle možnost za hitrejšo ustvarjanje lastne države, dvig blagostanja, izgradnjo evropskih standardov življenja in končno tudi možnost povezave varnosti z novim modelom, ki je nastajal po padcu berlinskega zidu.

To veliko, skoraj evforično navdušenje z/nad Evropo je začelo upadati z izbruhom odprtega konflikta in z dejstvom, da je Evropa, posebej Evropska unija, ob začetni vzpodbudi začela izgubljati tempo svojega delovanja. Hitro se je pokazalo, da EU ne more izoblikovati koherentne in enotne zunanje politike svojih članic do vprašanja razpada Jugoslavije. Različne delitve in interesi so se hitro pokazali, prav tako pa tudi določene simpatije za posamezne strani.

Hrvaški politični strukturi in še bolj javnemu mnenju, ni bilo jasno, zakaj Evropa mirno opazuje uničevanje hrvaških vasi, obstreljevanje mest in totalno uničenje Vukovarja. To je bil začetek novega kritičnega vrednotenja Evrope, ko je vse bolj prevladovalo prepričanje, da na tej strani ni mogoče najti podpore za pereča hrvaška vprašanja. S priznanjem Hrvaške in nadaljnjim potekom dogodkov so se ta stališča do neke mere spremenila, vendar je še zmeraj ostal grenak priokus spomina na nedejavnost in razcepljenost, ki sta v okviru EU blokirali hitrejšo reševanje konflikta.

Z upoštevanjem vseh teh naukov je hrvaška zunanja politika spremljala ameriško angažiranost v jugovzhodni Evropi ter ocenila, da je to bolj energičen in resnejši napor za vzpostavitev miru. Hrvaška je takoj podprla ameriško iniciativo in postala glavni ameriški zaveznik na jugovzhodu Evrope ter pripravljena za delovanje pri preseganju krize (Čučič 1995, 109-110).

Danes, v obdobju normalizacije odnosov, ko ima Hrvaška diplomatske odnose z vsemi novimi državami, ki so nastale na področju bivše Jugoslavije, predstavlja evropska opcija ob razvitih odnosih z ZDA temelj hrvaške mednarodne dejavnosti. In medtem ko je za odnose z Ameriko mogoče reči, da so na visoki ravni, primerni sedanjemu trenutku, pa hrvaška politika z Evropo še vedno išče svoj priključek.

Središčno vprašanje je vstop v Svet Evrope. Vstop v to začetno, toda tudi osrednjeevropsko institucijo, iz katere se naprej cepijo poti evropskega povezovanja, je otežen zaradi nekaterih notranjih hrvaških vprašanj, toda tudi z željo Evrope, da obdrži določeno obliko pritiska na hrvaško obnašanje. Hrvaška je bila edina država, ki je bila zavrnjena s strani Sveta Evrope, čeprav za njeno spoštovanje človekovih pravic nikakor ni mogoče reči, da je pod ravni npr. ruskega ravnanja. Položaj srbske manjšine, svoboda tiska, zagrebška kriza in drugo, so vendarle

manjšega pomena za EU kot želja, da se s pomočjo zavrnitve članstva vpliva na obnašanje hrvaške politike, zlasti na kooperativnost glede Bosne in Hercegovine.

Vendar pa je takšno evropsko ravnanje povzročilo tudi negativen odziv in nasprotovanje na Hrvaškem. Hrvati so se ponovno spomnili na vojne čase in počasnost Evrope pri prepoznavanju napadalca in pri pomoči v zaustavljanju vojne. Pri delu izrazito nacionalistično usmerjenih političnih struktur so se pojavile celo teze, da Hrvaški ni potrebno vstopiti v Svet Evrope, da je starejša od številnih evropskih držav in da bi pravzaprav morala Evropa prositi Hrvaško, da vstopi v Svet. Kolikor se že te teze nekemu od zunaj zdijo naivne, pa vendar izražajo del frustracij hrvaškega prebivalstva in prepričanje, da tudi Evropa nosi del krivde za vse, kar se je dogajalo na tem področju.

Prav s svojim vstopom v Svet Evrope bo Hrvaška dobila priložnost, da predstavi svoj položaj in potrebe, Evropa pa bo imela možnost izvajanja močnega vpliva neposredno na hrvaško oblast glede tistih področij, na katerih še ni dosegla ravnih evropskih demokracij. Če želi podpreti razvoj demokracije, potem je prav vključitev Hrvaške v Svet Evrope najboljši način, da se pomaga in poišče obnašanje, ki bo v skladu s pravicami in obveznostmi, ki izhajajo iz tega članstva.⁸

Evropska unija v svojih kategorijah novih članov pušča možnost povezovanja Hrvaške z EU v obliki pridruženega članstva precej na obrobju, še dlje pa se nahaja eventualna včlanitev. V zadnjem času nastajajo celo nekateri modeli, ki tudi Jugoslavijo, Hrvaško in Bosno in Hercegovino postavljajo v isto kategorijo,⁹ veliko dlje od ostalih držav v tranziciji. Razlogi, vsaj kar se tiče Hrvaške, seveda niso gospodarske narave, pač pa ponovno politične, v želji, da se Hrvaško zadrži na določeni ravni (Larrabee 1994, 184), ki bo omogočala EU, da spremlja notranja gibanja in razmere. Postavljanje Hrvaške v isto skupino z ostalimi državami, je odprla tudi možnost nekakšne razrešitve v regionalnem paketu, ki je ponekod povezan tudi z Albanijo in Makedonijo.

Ta zahteva po regionalnem sodelovanju držav in vnaprejšnjim vzajemnem iskanju možnosti sodelovanja ter šele nato regionalnega sodelovanja z Evropo, je poudarjena kot možnost, ki ostaja temu delu Evrope.

Regionalno sodelovanje ima EU seveda kot zastavljen cilj svoje filozofske vizije povezovanja in se uporablja na vseh področjih. To je zahteva, da države določene regije najprej pokažejo svojo željo po konstruktivnem sodelovanju, da jo razvijajo v okviru regije in da po doseženih rezultatih lahko zahtevajo približevanje EU.

Vendar, če je ta vizija regionalnega sodelovanja v celoti pravilna, pa je potrebno upoštevati tudi posebnosti tega področja. Ta npr. ni enak baltskemu, srednjeevropskemu niti sredozemskemu. Gre za področje, na katerem je besnela vojna in kjer je še vedno zelo prepoznavno, kdo je začel to vojno in kdo je zanjo najbolj odgovoren. Avtomatično izenačevanje vseh držav, iskanje oblik sodelovanja na

⁸ Zaradi želje pokazati bližino Hrvaške Evropi poudarjajo, da je Hrvaška srednjeevropska, sredozemska in podonavna država, s čemer se želi preseči vztrajno "poziranje" Hrvaške na Balkanu (Šimonović, I., Plenković, A. 1996, 5).

⁹ Takšno regionalno povezovanje se smatra v Hrvaški, ne upošteva vojne, ki se je šele končala ter ne pokaže dovolj občutka za temeljne hrvaške kulturne in zgodovinske razlike in, kar je zelo pomembno, poskuša oddaljiti Hrvaško od njenih glavnih in naravnih gospodarskih partnerjev (ibid., 7).

regionalni ravni in šele potem približevanje EU, ne ponuja ustreznih možnosti za vzpodbujanje hitrejših oblik povezovanja. V sedanjem položaju vsako vsiljevanje smeri in oblik povezovanja od zunaj sproža dvome in ni sprejeto kot dobronamerna sugestija, še posebno če se v isti skupini nahajata Jugoslavija in Hrvaška.

Glede na to, da je proces razdruževanja na tem območju potekal v vojni, rušenju, človeškem trpljenju in nesreči, se je nemogoče v tem trenutku spustiti v dirigirana povezovanja in združevanja, ki prav tako, po pravici ali ne, vzbujajo dvome, da se mogoče za njimi nahajajo neki drugi cilji. Dobri poznavalci evropske smeri delovanja bodo takoj ugotovili, da je regionalno povezovanje predpogoj kakršnega koli približevanja EU, vendar ima povezovanje v tej sredini po vojni povsem drugačen pomen. Hrvaška politika v svojih predlogih, ki govorijo o regionalnem sodelovanju, povezovanju in zbiranju, vedno vidi nevarnost pred neko novo obnovo Jugoslavije ali nastankom neke zveze, ki bi lahko spominjala nanjo. Celo povsem nenevarne teoretične ideje o nekakšni Evroposlaviji ali pa federaciji jadranskih držav so naletele na izjemno odklonilen sprejem na Hrvaškem, kar pomeni, da po komaj pridobljeni državnosti ni nikogar izven Hrvaške, ki bi lahko hrvaško politiko prisilil na nekakšno novo povezovanje, celo če bi za njim stale tudi vidne gospodarske prednosti.

Evropa mora razumeti to hrvaško občutljivost in težnjo, da samostojno pride do rešitev, ki bi se lahko izkazale kot najboljše za Hrvaško. Očitno je, da bo prišlo do nastanka in razvijanja oblik sodelovanja na tem območju, toda to je potrebno prepustiti državam na tem območju in njihovim ocenam trenutka in oblik povezovanja. Poskus vsiljevanja povezovanja lahko samo negativno vpliva in izzove nezaupanje do celotne zamisli povezovanja.

S sodelovanjem v vseh oblikah povezovanja in sodelovanja, ki so povezane z Evropo, hrvaška politika jasno kaže svojo željo in izraža opredeljenost za sodelovanje. Če pride do polnopravne vključitve v CEFTO, bo to hkrati nadaljnji dokaz hrvaške želje po povezovanju, prav tako pa bo to pokazalo tudi sedanjo zaželeno smer tega povezovanja.

Razvito hrvaško sodelovanje z Ameriko, ki se je posebej okrepilo po "Nevihti" in osvoboditvi Krajine, ter odnosi, ki se pogosto v uradnih hrvaških izjavah imenujejo strateško partnerstvo, vendarle ne morejo zamenjati Evrope. Ne samo da gre za teritorialno bližino, oziroma oddaljenost, pač pa tudi gospodarske povezave jasno pokažejo, da ima Hrvaška okoli 60% svoje trgovinske menjave s članicami EU, medtem ko v primeru ZDA ta znaša samo okoli 1%. Tu so prav tako tudi druga konkretna vprašanja, ki povezujejo Hrvaško z Evropo: tradicija, zgodovina, kultura in prav tako tudi konkretna vprašanja, ki zahtevajo rešitev - begunci, delavci na začasnem delu in množica turistov, ki prihajajo na Hrvaško iz držav EU.

Vse to jasno kaže, da povezovanje z Evropo ne more imeti nobene druge alternative. Možno je razpravljati o raznih smereh, toda niti ZDA niti na primer države CEFTE ali Vzhodne Evrope ne morejo Hrvaški nadomestiti Evrope. Zato bo tudi hrvaška politika morala poiskati pot za približevanje vsem evropskim telesom, ter v njih videti možnost za ustvarjanje novih odnosov na tem območju. Ker pa ima Hrvaška svojo vrednost tudi za Evropo, lahko pričakujemo, da bo imel ta proces dve smeri, skladni s svojim ciljem.

Zunanja politika in krepitev varnosti

Svoj boj za ustvarjanje samostojne in suverene države je hrvaški narod začel golorok in nepripravljen. Pri tem se je moral kosati s premočnim nasprotnikom: JLA in oboroženimi uporniški Srbi na Hrvaškem, vendar je nastajala tudi oborožena sila, ki je bila vse močnejša, visoko motivirana in vse bolj organizirana (Vukadinović, R. 1996, 31-155). Z ogromnimi naporji, in navkljub embargu, je teklo opremljanje hrvaške vojske, ki je postopoma začela osvobajati zasedena področja. To so bili prvi koraki, ki so pokazali, da je hrvaška vojska pripravljena z orožjem vrniti okupirana področja in da mora biti proces osvobajanja Hraške izpeljan do konca tudi za ceno soočanja s kritikami mednarodne skupnosti.

Zunanja politika je v prizadevanju, da se končno reši prvo prioriteto vprašanje, povezano z narodnim obstojem in nacionalnim interesom hrvaške države, ustvarjala ugodne pogoje v zunanji obkrožitvi. Razvijanje prijateljskih odnosov z delom sosednjih držav je omogočilo oskrbovanje hrvaške vojske, mednarodna skupnost pa je v prvem obdobju pomagala pri utrditvi bojne črte, da bi kasneje pred naletom hrvaške vojske sile UNPROFOR-ja morale opustiti svojo vlogo zaščitnika upornikov.

Vendar pa je bil napravljen najpomembnejši korak v smeri ZDA, ki so - v okviru svoje strateške angažiranosti v jugovzhodni Evropi - dojele, da je Hrvaška glavni steber, na katerega se mora nasloniti ameriška politika. Hrvaška vojska je morala pomagati pri ustvarjanju zaveznitva z armijo Bosne in Hercegovine, da bi se tako zaustavilo Srbe v Bosni in Hercegovini in presekala njihova povezanost s Srbi v Krajini. Operacija "Nevihta" je osvobodila Krajino, izgnala in uničila srbsko oboroženo silo, oslabil obrambno črto Srbov v Zahodni Bosni in omogočila prihod ameriških sil v Bosno in Hercegovino. Brez "Nevihte" očitno ne bi bilo niti Daytona niti IFOR-ja.

Strateško partnerstvo, ki je bilo razvito na območju jugovzhodne Evrope med majhno Hrvaško in edino supersilo ZDA, seveda ne more ostati kot trajna in večna kategorija. V določenem časovnem razdobju pa je omogočilo projekcijo ameriške vloge v tej regiji, prav tako pa je prispevalo k uresničitvi bistvenih hrvaških ciljev: osvoboditvi Krajine, začetku mirne reintegracije Vzhodne Slavonije in oblikovanju Federacije v Bosni in Hercegovini, v kateri morajo imeti Hkrati enakopraven položaj.

Naslednji korak hrvaške politike je vstop v Partnerstvo za mir. Dosedanji odnosi Hrvaške z Jugoslavijo so bili razumljeni kot odprt konflikt, kar je vsekakor onemogočalo in oddaljevalo Hrvaško od Partnerstva. V svojih načelih za partnerstvo je NATO jasno postavil zahtevo, da mora imeti država, ki želi v njem sodelovati, urejene odnose na svojih mejah. Normalizacija z Jugoslavijo odpravlja sedaj tudi ta del, pri čemer je prepustila mirno reintegracijo Vzhodne Slavonije v področje hrvaške notranje politike. V Partnerstvu vidi Hrvaška svojo možnost za nadaljnje približevanje ne samo ZDA, ampak tudi evropskim državam, pri čemer se zaveda, da bi bilo to prav tako tudi veliko priznanje za vse, kar je Hrvaška že dosedaj storila. Hkrati bi vstop v Partnerstvo omogočil, da bi se okrepila lastna

varnost in ustvarili pogoji za enakopravno sodelovanje z ostalimi državami ter lažje pripravila možnost vstopa v NATO.

Za hrvaško kot majhno državo je očitno, da si v nekih prihodnjih pogojih ne more varnosti zagotoviti izključno z naslanjanjem na lastne sile.¹⁰ Prav tako tudi oblikovanje neke varnostne zveze, ki bi bila sestavljena iz dela držav v sosesčini, ne bi bila ustrezna opcija, zlasti po hudih vojnih izkušnjah. Samo celovit sistem varnosti, ki ima kontinentalne evropske oblike, lahko pomaga pri uresničevanju varnosti vseh držav, ki bi bile vključene v ta sistem.

V neki idealni strukturi, za katero bo najbrž potrebno več časa, bi bila OEVS, kjer je Hrvaška sicer dejavni udeleženec, lahko postavljena kot najvišja oblika politične zasnove temelja varnosti, medtem ko bi moral biti NATO izvršitelj vojaških zadev. Ta delitev na politično in vojaško razsežnost bi se seveda lahko še naprej obravnavala v prizadevanju EU, da razvije svojo lastno vojaško strategijo delovanja.¹¹ Vendar je v vsakem primeru za majhne države bistveno, da se uskladijo politična načela z možnostjo konkretne vojaške zaščite njihove varnosti. Majhna država, ki je kot Hrvaška imela tako težke izkušnje v procesu svojega nastajanja, pa se je pripravljena dejavno zavzeti za vsak sistem varnosti, ki ji bo zagotavljal miren obstoj in možnosti izboljševanja kvalitete življenja svojih državljanov. Nova Evropa, ki nastaja v tej smeri, tudi hrvaški politiki ponuja pogoje za razmišljanje o takšnih odnosih, v katerih bo njena prihodnost varnejša in znatno bolj vključena v evropski sistem, kot je bila to v dneh, ko je nastajala hrvaška država.

LITERATURA

- Bildt, C. 1996. Implementing the civilian tasks of the Bosnian Peace Agreement. NATO Review, september, 5, 3-6.
- Bučar, B. 1995. Slovenia, V: Political and Economic Transformation in East Central Europe, A. Neuhold, P. Havlik in A. Suppan (ur.). Oxford, 291-292.
- Carr, F., Ifantis, K. 1996. NATO in the New European Order. London, 143.
- Čučić, Ij. 1995. U.S. Foreign Policy and Croatia. Zagreb, 109-110.
- Klein, J. 1996. The Mandate of UNTAES Achievements and Problems. Eurobalkans, 22-23, 30-33.
- Grizold, A. 1996. Slovenia and European Security Integration, Peace and Sciences, let. XVII, september, 29.
- Larrabee, S. 1994. The Former Yugoslavia: Emerging Security Orientations. RAND, Santa Monica, 184.
- Larrabee, F.S. 1996. The Balkans, RAND. Santa Monica, 103.

¹⁰ Značilno je, da je kriza na tleh bivše Jugoslavije pospešila izjasnjevanje sosednjih držav za Partnerstvo za mir, toda okrepila je tudi njihovo odločenost za čim hitrejšo vključevanje v NATO. Primeru Romunije, ki je prva od bivših socialističnih držav pristopila k Partnerstvu za mir 1994. leta, so sledila že Bolgarija, Albanija, Slovenija in Makedonija. S tem je trenutno oblikovan NATOV ščit okrog Hrvaške, Bosne in Hercegovine in Jugoslavije (Carr, F., Ifantis, K. 1996, 143).

¹¹ Vrsta avtorjev se strinja, da je vendarle kriza na tleh bivše Jugoslavije zadala odločilen udarec ideji oblikovanja enotne zunanje politike in varnosti v okviru EU. Zato se tudi z velikimi dvomi gleda na možnosti stvarnega delovanja CFSP (Welsh, M. 1996, 124-125).

- Mearsheimer, J. in Van Evera, St. 1996. Partition is the Inevitable Solution for Bosnia. *The International Herald Tribune*, 25. september, 8.
- Sokolović, Đ. 1996. The Block Hole or the Big Bang. *Balkan Forum*, let. 4, 3, 157-158.
- Šimonović, I., Plenković, A. 1996. The Croatian European Policy. *Croatian International Relations Review*, let. II, 3, 5.
- Vrcan, S. 1996. War in Bosnia and Herzegovina. *Balkan Forum*, let. 4, 2, 94.
- Vukadinović, R. 1993. Croatian Foreign Policy, *Balkan Forum*, let. 1, št. 2, 163-187.
- Vukadinović, R. 1996. Security in the Area of Former Yugoslavia: Threats, Concerns, Doctrines and Structure of Military Forces, V: Common Security Regimes in the Balkans, ed. by Tsipis, K., Columbia, New York, 31-35.
- Zbornik Hrvatska I Ujedinjeni narodi, Zagreb 1996.
- Welsh, M. 1996. Europe United? The European Union and the Retreat from Federalism. London, 124-125.